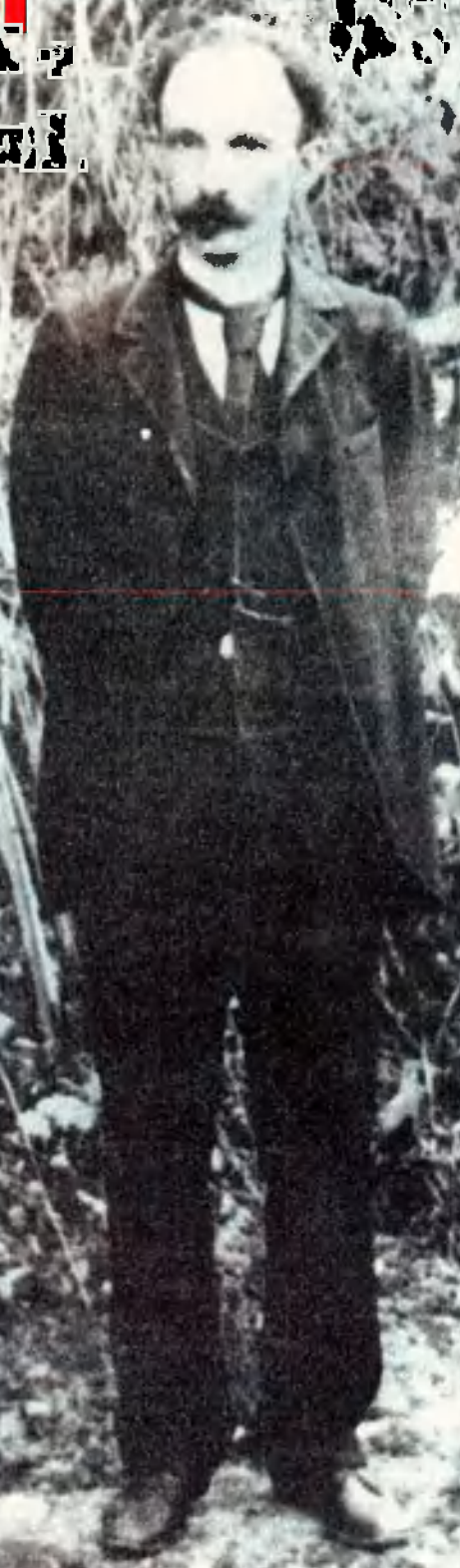

DOCUMENT

LES ARRELS VALENCIANES DE J. MARTÍ

**José Martí
revolucionari cubà
mort fa cent anys en
lluita per la
independència del
seu país, poeta
i pensador, convertit
en heroi nacional,
era fill de valencià.
L'investigador José
Luis Grosson Serrano
n'ha trobat les
arrels.**

Una vista de Campanar.
L'antic poble, ara un barri de València, amaga l'ascendència valenciana del poeta José Martí.

El 19 de maig del 1895 moria a Boca de Dos Ríos, Cuba, en una escaramussa amb les tropes espanyoles, el revolucionari José Martí. Nascut el 1853 a l'Havana, fundador del Partido Revolucionario Cubano, poeta, orador i periodista, Martí és considerat el pare de la independència cubana, a la qual consagrà bona part de la seua vida. La seua mort, produïda pocs dies després del desembarcament de Playitas, el va convertir en un heroi nacional. Martí és, de fet, l'única figura que, ara per ara, pot unir les dues Cubes. Ni castristes ni anticastristes gosaran mai dir una sola paraula en la seua contra. Per a Fidel, Martí va ser "un intel·lectual brillant, un home d'extraordinària cultura, un poeta d'exquisida sensibilitat, que va consagrar el seu talent a la lluita revolucionària, que va consagrar la seua vida i la seua ploma a aquesta lluita, que va ser home de paraula i d'acció".

Precursor del modernisme en poesia, amb els llibres *Ismaelillo*, *Versos llibres* i *Versos sencillos* (que inclou el famós i musicat "Guantanamera": "*Yo soy un hombre sincero/ de donde crece la palma*"). Periodista brillant, en els seus assaigs, com ara *Nuestra América*, va criticar amb duresa el colonialisme, tant el d'Espanya, que ja dequia, com el dels Estats Units, que va preveure amb claredat profètica: "*Fue aquel invierno de angustia, en que por ignorancia, o por fe fanática, o por miedo, o por cortesía, se reunieron en Washington, bajo el*

águila temible, los pueblos hispanoamericanos."

Al setze anys va ser empresonat per activitats subversives contra la colònia, en concret per publicar poemes que simpatitzaven amb la causa independentista, i deportat a Espanya. Aquesta deportació, i una altra que vindria després, li donà l'oportunitat de conèixer Europa i els Estats Units, on es formaria i començaria a publicar com a corresponsal en els diaris llatinoamericans de major prestigi.

Casa del carrer de la Tapineria on va viure José Martí i la seua família. En aquells anys, el carrer era un dels més animats de València.

Implicat sempre en la causa independentista, Martí va consagrar els darrers cinc anys de la seua vida a preparar una insurrecció armada a l'illa, única via que li semblava possible després d'haver captat la poca sintonia dels republicans espanyols amb la causa cubana. Establert a Nova York, Martí planificarà amb el general Máximo Gómez, que es trobava exiliat a Mèxic, la invasió de l'illa. La primera temptativa, anomenada el Plan de la Fernandina, fracassaria per un error d'organització. La segona, que s'inicia l'11 d'abril des de Santo Domingo, donaria lloc al desembarcament de Playitas, poble situat en la regió d'Oriente.

Allà, Martí és nomenat comandant general, però la seua popularitat, aconseguida a través dels inflamats escrits de la revista *Patria* i de la seua gran capacitat d'oratória, fan que el poble el salude, senzillament com a president. Però l'habilitat de Martí amb la ploma no és la mateixa que amb les armes i quan l'exèrcit espanyol el fereix de mort, pocs poden creure que el temible cabdill cubà puga haver-se exposat de manera tan innocent al foc de l'exèrcit espanyol. Les notícies són confuses. Els independentistes tracten de fer veure que Martí continua viu per donar moral als seus partidaris, mentre que les forces

ARXIU

espanyoles s'afanyen a comprovar que realment el mort és José Martí. Finalment, alguns diaris espanyols s'atrevien a confirmar que el mort era el revolucionari més temut i s'apressaren a donar-li una genealogia improvisada: Martí, fill d'un comerciant barceloní, o Martí, amb partida de naixement a Sevilla...

Martí, fill de valencià. En realitat, José Martí era fill del sergent d'artilleria valencià Marià Martí Navarro i de la canària Leonor Pérez Cabrera. Les arrels d'aquesta família Martí provenen del municipi de Campanar, avui convertit en un barri de València, i s'hi poden trobar fins al segle XVI. Totes aquestes dades, que conformen un fascinant treball de prospecció genealògica formen part del pacient estudi realitzat per l'investigador José Luis Grosson Serrano, que, a més, ha aportat noves dades sobre l'estada de José Martí a València, on la seua família va tornar entre setembre del 1857 i juny del 1859.

El 1982, l'historiador cubà, ja traspasat, Juan Iduate Andux, va contactar amb l'investigador valencià, que havia demanat a Cuba certes informacions per poder reconstruir la genealogia del seu cognom. Andux demanava a Grosson la seua col·laboració per a poder fixar amb precisió les arrels de la branca paterna de l'heroi cubà, sobre el qual tota informació a Cuba és tinguda per escassa. Grosson, atret per la importància històrica del personatge, inicia la recerca amb passió, amb la intenció final de poder publicar en algun llibre aquests tre-

balls que, de moment, no han vist més llum que algun article en premsa.

"De bon començament —comenta l'investigador valencià— la recerca es plantejava difícil perquè durant la guerra civil van ser destruïts molts arxius parroquials a València, gairebé tots, i com que a partir d'aquest moment es va fer molt difícil la recerca dels ascendents familiars de José Martí, alguns intents havien quedat abandonats."

Afortunadament, a l'Arxiu Nacional de Cuba es conserva una còpia de la partida de baptisme de Marià Martí Navarro, que va emetre l'any 1844 la parròquia de Sant Llorenç. El document diu que el pare de José Martí va ser batejat l'any 1815. L'arxiu de Sant Llorenç va ser destruït durant la guerra civil i és precisament aquesta còpia l'únic document que permet d'investigar la personalitat dels avis i besavis del poeta cubà. En la investigació, a més de noms i cognoms, van apareixent tota una sèrie de dades que ens permeten de fer-nos una idea suggerent dels costums i les maneres de viure de l'època.

Marià Martí era fill del matrimoni compost per Vicent Martí i Manuela Navarro. Vicent havia nascut en Campanar l'any 1787 i Manuela, a la partida de Sant Esteve, pertanyent a València, el mateix any. Les dues famílies formaven part del camperolat pobre de l'època, amb poques terres de la seua propietat. Segons els historiadors cubans Mañach i Iduate, Vicent Martí hauria estat soguer, però no apareix com a tal en cap

de les actes de juntes del gremi de soguers d'aquells anys, ni tampoc en els diferents documents on es troba el seu nom, ja que sempre apareix caracteritzat com a llaurador o jornalero. Després de casar-se, l'any 1809, la parella va viure a Benimaclet, en aquell temps un poble i avui, també, un barri de València, on va nàixer la seua primera filla, però prompte es van traslladar a una barraca en la partida del Banyamelar i, més tard, a una casa del carrer de Morvedre. Allí naixeria Marià Martí, l'any 1815 i, segons consta en el registre de vacunació de l'ajuntament, l'any següent va ser vacunat, juntament amb dos germans més, de la pigota. El 1824 el matrimoni s'ha traslladat a Alacant, on va nàixer un altre

Marià Martí Navarro i Leonor Pérez Cabrera, pares de José Martí. Marià, que el 1850 es va traslladar a Cuba amb la seua companyia d'artilleria i va ser ascendit a sergent, va conèixer a l'Havana Leonor, germana de la dona d'un cosí germà.

fill i el 1827 ja han tornat a València i s'han instal·lat a la partida de Sant Esteve, on conserven terres familiars. En total, Vicent i Manuela van tenir sis fills. Manuela va morir entre l'any 1855 i el 1856, mentre que Vicent, l'avi de l'heroi cubà, va contraure un segon matrimoni, amb més de 70 anys, amb Vicenta Pla, i va morir "de vell" a l'hospital de Xàtiva el 17 de març del 1869, després d'haver-hi estat ingressat durant 14 mesos.

El nivell de formació dels fills del matrimoni Martí-Navarro no degué ser gaire alt ja que en dues de les cartes de boda podem llegir: "no firmaron por decir no saber". Malgrat això, dos d'ells abandonaren el camp i s'integraren a la ciutat, l'un com a sabater i l'altre com a obrer de vila. Marià Martí, probablement el més espavilat, va decidir incorporar-se a l'exèrcit després d'haver estat cridat a quintes el primer de desembre del 1835, tal com consta en un dels darrers documents descoberts per José Luis Grosson.

Destinat a diversos llocs de l'estat, el 1850 la companyia artillera de la qual forma part rep la missió de desplaçar-se a la colònia de Cuba, en aquell moment encara tranquil·la, i Marià Martí, que ja té 35 anys, accepta el desafiament que li valgué, a més, l'ascens al grau de sergent. A l'Havana, Marià té un cosí ger-

Generalitat de Catalunya

Parc Natural Delta de l'Ebre

ÉS TEU

ÉS DE TOTHOM

Vine al Delta. Gaudiràs d'un espai natural únic: la zona humida més gran de

vegetació i la fauna. La presència d'aus, en concret, converteix el Delta de

Mira-t'ho de prop. Submergeix-te en la vida del Delta i desco-

Catalunya i un dels hàbitats aquàtics més importants de la Mediterrània occidental.

Descobriràs illes fluvials, llacunes d'aigua salada o dolça i platges desertes. Uns paisatges insòlits, plens de vida i amb un valor ecològic de gran magnitud pel que fa a la

l'Ebre en una zona de màxim interès internacional per les seves colònies de cria i el pas d'ocells migratoris hivernants.

breix els seus itineraris i racons secrets. Al Centre d'Informació del Parc Natural disposes de tots els serveis i la informació necessària per gaudir-ne i alhora conservar-lo.

El Parc Natural del Delta de l'Ebre és teu i és de tothom. Vine al Delta.

Informació:

- Centre d'Informació del Parc Natural
L'Aldecona - 22 - 43580 Deltebre - Tel. (977) 48 96 79
- Casa de Fusta - Llacuna de l'Encanyissada
43870 Amposta - Tel. (977) 26 10 22
- Oficines de turisme local

Entre tots, millor.

José Martí escriu sobre València

L'obra de José Martí ha donat peu a milers de publicacions, estudis i comentaris i, tanmateix, encara continua pendent una edició realment completa dels seus escrits, ja que la passió de Martí per l'escriptura i la seua vida turbulenta han provocat que continuen apareixent cartes, articles i comentaris seus dispersos pertot arreu. Martí, que escrivia sobre tot el que veia, dedicà un breu text a glossar una visita realitzada el 1879 al saló d'autors contemporanis del Museo del Prado, a Madrid. Entre els textos, dues breus notes fan referència a quadres d'autors o temàtiques valencianes. El primer, és una opinió sobre el quadre de Pablo Gonzalvo Pérez *Vista de la Lonja de la seda (Valencia)*, en aquell temps al Museo del Prado i ara dipositat a la Caja de Ahorros de Salamanca (dalt a la dreta). Martí, que devia conèixer sens dubte el monument al natural, ja que el text és posterior a la seua estada a València, escriu: "En esta hermosa Lonja, testigo un día de tanta popular bravura y tantos solemnes acaecimientos, entra muy bien la luz por los calados medios puntos, cuelga y pliega muy bien el majestuoso tapiz, cuya majestad resalta por la pigmeidad de las humanas figurillas que a su pie, para abrirse paso, lo recogen, serpentean bien hacia arriba las airoas columnas. La Lonja en junto, invita a entrar en ella. Como que brinda espacio al paseo. La vista se prolonga y la mirada se pierde por aquellas naves. Está llena de real espacio la distancia. Más que el histórico edificio trasladado al lienzo, parece miniaturesca reducción de la famosa Lonja, con todas sus admirables proporciones."

El segon parla sobre el quadre *El descanso*, del pintor valencià Josep Benlli-

re, actualment al museu Sant Pius V de València (dalt a l'esquerra): "*¡Qué bien se ven las figuras, por el brumoso azul del fondo! Del campamento se han tomado estos soldados; de la naturaleza esas posturas: nada es convencional, sino el menguado, el enfermizo verde de las tunas. Muy naturales y diversos grupos. En eso deben pensar los soldados valientes cuando descansan; en mondar naranjas; en celebrar sus chistes; en registrar sus fusiles; en aligerar sus morrales; en dormir la siesta. Por acá la granada y por allá las mondaduras. Aquel soldado mondador que en la naranja a medio pelar detiene el cuchillo de campaña, y alza la grave cabeza para oír al que le interpela, es de notable verdad y de afortunada ejecución.*"

A més d'aquests retalls, en l'obra martiana hi ha també referències directes al fet valencià, que l'investigador José Luis Grosson està descobrint i catalogant, tot i que la majoria d'elles van lligades a la presència del seu pare. De la ciutat, diu en un text escrit el 1881, d'inequívoca inspiració modernista, titulat: "El centenario de Calderón": "*De Valencia, cuyas húmedas vegas rinden juntos el higo fresco, la naranja dorada y las crecidas rosas, han venido las flores que de ese carro que pasa ahora vierten sobre las gentes apretadas.*"

El fet que el seu pare haguera estat destinat com a soldat a Cuba i la fidelitat i aprecí que li tenia provocava en Martí un conflicte intern amb el seu desig de llibertat per a Cuba: "*Soy cubano, y he padecido mucho por serlo; pero mi padre fue valenciano, y mi madre es canaria, y así como ellos me tuvieron en mi tierra, así tengo en mí un ardentísimo cariño para mis dos patrias.*"

J. S.

mà que, molt probablement, seria qui el posaria en contacte amb la seua cunyada, la canària Leonor Pérez Cabrera, que es convertiria prompte en la dona de Marià. A l'Havana naixeria José Martí, destinat a convertir-se en l'alliberador de Cuba, i dues de les seues germanes, Leonor i Ana.

Tornar a València. Però alguna cosa no devia funcionar bé a l'Havana perquè, set anys després d'haver-hi arribat, Marià Martí, que ja havia abandonat l'exèrcit i tenia l'ofici de zelador de barri, va demanar la baixa per "*hallarse enfermo y pasar a curarse a la península*". Al setembre del 1857 arribava a València, després de 75 dies de travessia des de l'Havana, la pollacra Magdalena, amb un carregament que barrejava passatgers i 1.097 caixes de sucre. Molt probablement hi viatjaven el matrimoni Martí i el seus tres fills, ja que aquell va ser l'únic vaixell que arribà al port de València des de Cuba durant aquell mes.

Els Martí s'instal·laren prompte en la primera planta d'una casa del carrer de la Tapineria, que, miraculosament, encara avui continua existint. Amb ells anà a viure la minyona Vicenta Chanco, de 24 anys i natural del Cabanyal. Aquella casa, que actualment té el número 16, i en aquell moment era el 26, va ser l'escenari del naixement d'una altra germana de José Martí, Carmen, batejada a la parròquia de Santa Caterina, que a partir d'aquell moment seria coneguda durant tota sa vida per "la valenciana". La casa havia estat construïda tres anys abans i es trobava en un lloc privilegiat, envoltada d'hotels, cafès i xocolateries importants i sempre plena de gent i xivarri ja que a la planta baixa hi havia els magatzems "El Gran Barato", molt populars a la ciutat per les seues ofertes de productes barats importats dels llocs més exòtics. El viatge i el lloguer d'una casa d'aquella qualitat van ser possibles gràcies a la sort de la loteria, que va deixar un bon grapat de diners al sogre de Marià Martí, allà a Cuba.

Per tal de situar la família Martí en aquest edifici, Grosson va recórrer a les dades del padró de la ciutat. Casualment, qui el redactà va cometre un error i va anomenar la família com a "Márquez" en lloc de Martí. La resta de dades: el fet que la família estiga composta per cinc membres, que coincideixen els noms i la resta de cognoms, inclosos

Veient aquestes
 fotos, algunes persones es
 preguntaran
 per què ho
 fan. Aquest
 anunci és
 per a les qui
 prefereixen
 preguntar-se
 on ho fan.

Després de passar el dia treballant, imagina't unes vacances de relaxament total. Nedant, passejant, llegint. L'elecció ideal. D'aquí a trenta anys. Perquè, llavors, estiu rera estiu, els dies et passaran així. Fins i tot una tarda amb el teu nét, et semblarà massa esgotadora. Per això, aprofita ara i

Per rebre la guia o informació:
902 10 11 10

regenera't d'una altra manera. Per oblidar l'estrès no hi ha res millor que llançar-te al buit, unit a la realitat amb una corda molt fina que sempre pot fallar. O barranqueig, l'espeleologia o qualsevol dels altres esports d'aventura de què pots gaudir a Lleida. Escull el que vulguis, però

cal que visquis emocions suficients per parlar-ne amb els teus amics quan, d'aquí a trenta anys, no pugueu fer altra cosa que asseure-us per fer l'aperitiu i prendre el sol.

els dos de la mare, Leonor Pérez Cabrera, i els llocs de naixement, València, les Canàries i l'Havana, avala la teoria de l'error de l'escrivà. La família que Marià Martí troba en tornar de Cuba està en situació ben delicada: sa mare ha mort fa dos anys, son pare té intencions de tornar-se a casar i el seu germà Vicent –el qui s'havia fet sabater– ha sucumbit a l'epidèmia de còlera que s'ha estès per

la ciutat de València durant la tardor del 1854, i ha deixat set xiquets orfes. L'estada a València serà breu. Segons el padró de l'any 1859, quan València tenia 110.000 habitants, els Martí-Pérez ja no viuen a la ciutat. Només hi han estat un parell d'anys i ben prompte tornaran a l'Havana. Alguns historiadors han apuntat que Leonor, dona de Marià i mare de José Martí, no va congeniar bé amb la família del seu marit. És també cert que Marià no figura amb cap ofici als documents que hom ha pogut trobar i simplement és identificat sota l'epígraf de "militar retirado". Del que va fer José Martí, aleshores un xiquet de cinc anys, sabem ben poc, tot i que, segons apunta José Luis Grosson, és més que probable que aprenguera a llegir i escriure durant aquests anys, en qualsevol de les nombroses escoles que hi havia al barri on vivia.

Quan a *Nuestra America*, Martí diu: "Saber leer es saber andar. Saber escribir es saber ascender. Pies, brazos, alas, todo esto ponen al hombre esos primeros humildísimos libros de escuela" parla de València i de l'aprentatge que hi tingué? El fet és que, quan Martí ingressa, una vegada la família ha tornat a Cuba, al col·legi de San Anacleto de l'Havana per cursar els primers estudis, ja sap llegir correctament.

Aquesta va ser l'única vegada que José Martí estigué a València. Després de tornar a Cuba, Martí seria deportat en dues ocasions a la metròpoli però en cap d'elles no tornà a posar-se en contacte amb els seus parents valencians. Potser el fet que ja fóra un home implicat en activitats "subversives" li havia portat l'animadversió dels seus familiars, o potser, i això és més probable, Martí no hi havia conviscut el temps suficient per

Document d'incorporació a quintes del pare de José Martí. "Mariano Martín Número quince, soldado, hijo de Vicente y de Manuela Navarro, natural de Valencia y avecindado en la misma con el oficio de soguero, estado soltero. Su edad veinte años: sus senales pelo y cejas castano, ojos pardos, nariz regular, barba ninguna, color trigueno. Valencia, primero de diciembre de mil ochocientos treinta y cinco."

tenir-los una mínima estima. El fet és que Martí, protegit i emparat pels seus amics cubans, va decidir viure a Madrid i Saragossa durant el primer "desterrament" (1871-1874), on va aprofitar per

José Luis Grosson Serrano, investigador i apassionat de la figura de José Martí. La seua recerca ha permès de conèixer la filiació valenciana del poeta i pensador cubà.

acabar els estudis de dret i filosofia i lletres i publicar les seues obres *El presidio político en Cuba* i *La República Española ante la Revolución Cubana*. Després de visitar França, Mèxic i Guatemala, el 1879 tornaria a l'Havana, des d'on seria deportat de nou, immediatament, cap a Espanya. En aquesta segona estada, Martí va passar només dos mesos, a Madrid i Santander, des d'on es dirigiria via França cap a Nova York, única ciutat on pogué establir-se mínimament. En l'obra de Martí hi ha poques referències a València, però sí, moltes i ben conegudes a la

figura del seu pare, amb qui va mantenir una relació afectuosa. Destaca aquest text publicat en el diari *Patria*, on Martí ens dóna una explicació, potser merament romàntica, de per què el seu pare va abandonar l'exèrcit: "*Patria misma recuerda ahora a un valenciano de barbas blancas que poco antes de morir le decía a su hijo cubano: '¡Anda, anda! ¿que crees tú que yo emprendí tu educación con otra idea que la de que fueras un hombre libre?' Patria misma recuerda a un oficial de la artillería española que se quitó los galones cuando le nació el primer hijo varón, 'para que su hijo no viera un solo día a su padre esclavo de otro hombre'. Recuerda Patria a un empleado español que, en un domingo de mucha luz, cuando se iban acercando los días creadores del sesenta y ocho, se volvió al hijo de repente, y le dijo así: 'Porque yo no extrañaría verte peleando un día por la independencia de tu tierra': ¡y el que quiere mas a aquel empleado español, el que lo tiene a todas horas, en la sombra que hoy es, de compañía y de consejero, es un corazón cubano!*"

El mite de l'herència de Martí.

ANTONI PUCHADES

Malgrat que la relació amb València va ser escassa i curta, el fet que la família paterna de Martí fóra valenciana i, a més, tan prolífica, contribuiria a crear un mite sobre els descendents del poeta, basat, més d'una vegada, en errors i equívocs. El dimarts 25 de gener de l'any 1916, el diari *El Mercantil Valenciano* publicava la següent nota:

"En el consulado de la República de Cuba, situado en la calle de Alfredo Calderón, núm. 13, se solicitan y agradecerán informes o noticias sobre los parientes que residen en la provincia de Valencia del insigne político cubano José Martí, muerto en la última guerra de Cuba."

César Romero, famós per la seua faceta d'actor era net de José Martí. Malgrat haver fet més de cent films, la seua popularitat major li arriba amb la telesèrie Falcon Crest.

Aquella nota va coincidir en el temps més o menys amb una altra demanda d'informació sobre la família del comerciant José Martí Jorques, mort a Cuba l'any 1916 i nascut a Moixent, que deixava una bona herència sense cobrar. Les dues històries es van barrejar en la imaginació popular, molt influïda per l'existència de fantàstiques herències de parents "americans" i van donar a peu a tot d'especulacions sobre la fenomenal herència del "poeta Martí", de qui, de tant en tant, sorgeixen per València parents i familiars. Però, malgrat aquesta popularitat, l'investigador José Luis Grosson va poder descobrir que dels relatius de José Martí, és a dir, els descendents reals dels cosins de l'heroi cubà, molts pocs tenen present avui la seua relació familiar amb ell. Entre els parents valencians de Martí, potser el més destacat fóra el seu cosí Francesc Martí Grajales, historiador, erudit i activista de Lo Rat Penat. Martí Grajales també es va dedicar al periodisme, en *El Universo*, *El Progreso* i *Las Provincias* i va publicar nombroses obres d'investigació sobre història valenciana, alguna d'elles en català. Malgrat tenir un relatiu tan proper, Martí Grajales sembla no tenir consciència que el seu cosí és el ja famós i polèmic alliberador de Cuba. Almenys, cap referència s'ha trobat en els seus papers donats a l'Ajuntament de València.

De la descendència directa de Martí, ja no queda avui dia ningú, ja que el seu

únic fill legítim va morir sense descendència. Martí tenia també un filla il·legítima producte de la seua relació amb Carmen Mantilla, una dona a la casa de la qual va anar a Nova York amb una carta de recomanació. D'aquest fill naixeria després l'actor, ja traspasat, César Romero, que després de més de cent pel·lícules a Hollywood, aconseguiria gran popularitat amb el paper de Peter Stavros, un financer grec que es va casar amb la dura Angela Channing, la tot poderosa propietària de *Falcon Crest*. Tampoc Romero no va tenir descendència, de manera que la línia directa de Martí, nascuda en el tranquil poblet de Campanar, ha quedat extingit-

da i només en queden parents no directes.

Per damunt de tot, però, roman la seua obra, commemorada ara amb ocasió del centenari de la seua mort; i la seua llegenda personal incorporada a Cuba amb el sentiment irrenunciable de la independència i de manera més familiar a València, on la figura de Martí s'ha vist popularment envoltada per l'aurèola de la figura de l'indià ric i el poeta romàntic. Les investigacions, com la de José Luis Grosson, aporten cada dia més llum a la realitat de la figura quotidiana de Martí i el temps que l'envoltà però el mite i la fantasia són, ja, inevitables.

Jordi Sebastià